

A kötet három, az 1970-es évek elején írt városszociológiai tanulmányt tartalmaz, s közös jellemzőjük, hogy kritikai hangvételük miatt idáig nem jelenhettek meg Magyarországon legalísan. Hogy mit kritizálnak ezek az írások? Elsősorban magát az államszocialista rendszert, ill. a szocialista redisztribúció során keletkező társadalmi egyenlőtlenségeket.

Mint ismeretes, az állambiztonsági szervek a könyv szerzőjét munkája „elismeréseként” előbb hallgatásra, majd 1975-ben emigrációra kényszerítették. SZELENYI munkássága azonban mégsem maradt teljesen ismeretlen a hazai olvasóközönség előtt, s ez jórészt angol nyelven publikált írásainak volt köszönhető. E kötet lényegi mondanivalóját 1983-ban az Oxford University Press jelentette meg „Urban Inequalities under State Socialism” címmel.

Az első és legterjedelmesebb tanulmány a „Településrendszer és társadalmi struktúra” címet viseli, s a KONRÁD Györggyel 1968-ban közösen végzett kutatás eredményeit összegzi. A Szeged és Pécs egész társadalmára kiterjedő vizsgálat célja a hazai lakásrendszer működési mechanizmusának feltérképezése volt.

KONRÁD és SZELENYI vizsgálódásaik során arra a megállapításra jutottak, hogy a hatósági lakáselosztás során, az eredeti célokkal ellentétben, az alacsonyabb iskolai végzettségűek (főként a betanított és segédmunkások) sorozatosan hátrányt szenvednek el az értelmiségiekkel és magasabb beosztású szellemi foglalkozásúakkal szemben. Míg ugyanis az értelmiségiek a városi átlagnál nagyobb arányban jutottak új állami bérlakáshoz, addig a munkások elsősorban piaci úton tudtak maguknak lakást szerezni vásárlás vagy családi ház építése révén. Ezen a felismerésen alapult az a tudományos megállapítás, mely szerint a tőkés társadalmakban a társadalmi egyenlőtlenségeket a piac hozza létre, s azt a jóléti állam adminisztratív úton korrigálja, ugyanakkor az államszocializmusban az alapvető egyenlőtlenségeket az adminisztratív elosztás szüli, s a társadalmilag hátrányos helyzetű rétegek számára a piac kínál felzárkózási lehetőséget.

A szerző külön érdeme, hogy elsőként alkalmazza a hazai viszonyokra a „lakásosztály” fogalmát, s felismeri a filtrációs módszer jelentőségét az egyes társadalmi rétegek lakás-mobilitásának vizsgálata során. A „lakásosztály”, a „filtráció”, ill. a „lakásmobilitás” fogalmak használatával sikerült a lakáskérdést makroszociológiai szinten elemezni, s az általánosítható tapasztalatok alapján városaink társadalmi-ökológiai szerkezetére egy új modellt kidolgozni.

A „Regionális fejlődés, gazdálkodás, igazgatás” c. második fejezetben a szerző a szocializmus területgazdálkodási rendszerét vizsgálja. Ennek megfelelően behatóan elemzi a magyarországinak a nyugati típusú városfejlődéstől való eltérését, s a létrejött „porosz típusú” területgazdálkodási rendszer sajátosságait.

A szerző a „lakásosztály” analógiájára itt településosztályokban gondolkodik, s megállapítja: minél lejjebb haladunk a településhierarchia lépcsőfokain, annál inkább csökken a korábban elvont jövedelmek visszajuttatásának mértéke, vagyis a településhierarchia csúcán álló, kevés számú nagy település és azok lakossága igazságtalan előnyt élvez a hierarchia alsóbb lépcsőire szoruló településekkel szemben.

A kelet-európai országok redisztributív területgazdálkodása — a lakásgazdálkodáshoz hasonlóan — képtelen teljesíteni az eredeti célkitűzéseket, s szociálpolitikai funkció helyett gazdaságfejlesztési funkciót tölt be. SZELENYI rámutat arra, hogy Magyarország számára ez a fajta fejlődési út a történelmi tapasztalatok birtokában nem volt szükségszerű, de nem volt teljesen váratlan sem.

A kötet harmadik tanulmánya („Az urbanizáció és az életmód alakulása Budapesten”) azokról a társadalmi folyamatokról ad képet, amelyek a 60-as évek végén, 70-es évek elején formálták a főváros arculatát, s amelyek meghatározó módon hatottak a lakosság életmódjának alakulására is. A szerző elsősorban azt vizsgálja, hogy milyen kapcsolat volt az adott időpontban a város növekedése, társadalmi, gazdasági funkcióinak változása, valamint foglalkozási és társadalmi szerkezetének változása között, s miként alakult a különböző csoportok, rétegek, osztályok térbeli elhelyezkedése. Különös aktualitása van ennek a fejezetnek, hiszen Budapest ökológiai szerkezte a közelmúlt politikai és gazdasági változásai nyomán gyors átalakulásban van. A külvárosi lakótelepgyűrű társadalmi presztízsének SZELENYI által megjósolt hanyatlása megkezdődött, a piac által irányított ingatlanárak racionális területhasznosításra serkentik a helyi önkormányzatokat, s a város funkcionálisan is átalakulóban van.

Bár a magyar olvasó ezt a kötetet húsz év késéssel veheti kézbe, ám az mit sem veszített aktualitásából (ami egyben a szerző megállapításainak objektivitását is jelzi). Épp ezért melegen ajánljuk a könyvet minden, a városszociológia és a városföldrajz iránt érdeklődő olvasó figyelmébe.

KOVÁCS ZOLTÁN